

INGENIØREN, NATURFORSKEREN OG ENEBOEREN

Henrik Pontoppidans tvesyn på videnskab og videnskabsfolk

Af Valdemar Nielsen Pold

Da Henrik Pontoppidan (1857-1943) som dreng så en gruppe veltrænede, engelske ingeniører i barndomsbyen Randers, blev det – efter hans eget udsagn – ”alle Ønskers Maal” at studere på Den Polytekniske Lærestanstalt i København (Pontoppidan, 1943, s. 65). Men studiet var en skuffende oplevelse. Underviserne var ifølge Pontoppidan slet ikke sammenlignelige med barndommens forbilleder:

En bedrøveligere Modsætning til disse sportstrænede Udlændinge end vor Professor i Ingeniørfagene kunde daarlign tænkes. Naar han kom trissende henad Gaden med høj Hat og Familjeparaply lignede han mest en gammel Pastor emeritus. (s. 111)

Pontoppidan forlod ingeniørstudiet for at blive forfatter. Men det betød på ingen måde, at han opgav sin interesse for videnskab. Tværtimod. Pontoppidan brugte nemlig sit skønlitterære forfatterskab til at skildre og diskutere forskellige typer af videnskab og videnskabsfolk. Nogle gange mindre centralt som Emanuel Hansteds rousseuianske kritik af lægevidenskaben i *Det forjættede Land* (1891-95) og professoren Asmus Hagens hyldest af den samme ”moderne Videnskab” i *De Dødes Rige* (1912-16) (Pontoppidan, 1917, s. 269).¹ Andre gange mere centralt, når

¹ *Det forjættede Land* er oprindeligt udgivet som tre bøger fra 1891 til 1895: *Muld*, *Det forjættede Land* og *Dømmens Dag*, og udkom i 1898 med fælles titel i ”Tredje

Pontoppidan eksempelvis i *Den gamle Adam* fra 1894 lader forholdet mellem familieliv og den "moderne Videnskabsmands ensomme og tankeopdrivende Bibliotekstilværelse" være omdrejningspunktet (s. 120-21), eller når han lader henholdsvis en filolog i *Højsang* fra 1896 og en zoolog i *Det ideale Hjem* fra 1900 være hovedperson.

Mest centralt står dog Pontoppidans store romanværk *Lykke-Per* (1898-1904) om præstesønnen Peter Andreas Sidenius, der flytter til København for at blive ingeniør.² *Lykke-Per* kan læses som en for samtiden væsentlig refleksion over videnskabens og videnskabsfolkenes status under industrialiseringen af Danmark i sidste del af 1800-tallet. Der er dog inden for Pontoppidanforskningen uenighed om, hvordan man skal forstå Per som videnskabsmand. I den første bog om forfatterskabet, *Henrik Pontoppidan. Et nydansk Forfatterskab* (1917), ender Per ifølge Vilhelm Andersen som "en moderne Naturforsker og Friluftsfilosof" fra tidligere at have været "Feriestudent" og "gammeldags Magister" (s. 112). Helga Vang Lauridsen har i en artikel om *Lykke-Per* i *Danske Samfundsromaner* fra 1946 accentueret et andet skifte, idet hun mener, at Per går fra "hensynsløs Egoist og Stræber til filosofisk Eneboer" (s. 26). Hvor jeg er enig i Andersens overordnede

(gennemsete) Udgave", som der refereres til i denne artikel. *De Dødes Rige* er på samme måde oprindeligt udgivet som fem bøger fra 1912 til 1916, og udkom 1917 i samlet andenudgave, som der refereres til i denne artikel.

² *Lykke-Per* er oprindeligt udgivet som otte bøger over en periode fra januar 1898 til december 1904 for i 1905 at komme i en lettere omskrevet andenudgave, som har været udgangspunkt for senere udgaver. For et overblik over forskelle mellem udgaver se Flemming Behrendts *Henrik Pontoppidans omarbejdelser* (1964), hvis tekstkritiske hovedkonklusioner også indgår i *Livsrusen. En bog om Henrik Pontoppidan* (2019). I denne artikel tages udgangspunkt i Gyldendals tobindsudgave fra 1949, idet Pontoppidan selv i ottende og sidste bog af førsteudgaven, *Lykke-Per. Hans sidste Kamp* (1904), som efterskrift skriver: "En ny, gennemset, lidt forkortet Udgave af Fortællingerne om Lykke-Per vil udkomme efter Nytaar. Forfatteren anmoder om, at denne nye Udgave maa blive lagt til Grund ved mulig Bedømmelse af det samlede Værk." På samme måde pointerer Pontoppidan i et samtidigt interview i *Politiken*, 19. december 1905, at førsteudgaven forholder sig til andenudgaven "omtrent som en Malers Naturstudier til det færdige Maleri."

læsning, så er jeg ligesom Lauridsen uenig i hans udlægning af Per som videnskabsmand.

I denne artikel³ vil jeg derfor tage udgangspunkt i to hovedpointer: For det første vil jeg understrege, at jeg er enig med Andersen i, at *Lykke-Per* afspejler flere forskellige faser i Pers forhold til det at være videnskabsmand, og at Pontoppidans forståelse af videnskab og videnskabsfolk generelt skal forstås dobbelttydigt.⁴ På tværs af Pontoppidans forfatterskab, mener jeg nemlig, man kan iagttage et *tvesyn* på videnskab og videnskabsfolk. Forestillingen om et pontoppidansk *tvesyn* mere generelt har netop været den dominerende fortolkningsramme inden for Pontoppidanforskningen siden Andersens førnævnte bog fra 1917 og kan ved Andersen forstås som Pontoppidans intentionelle fremskrivning af en ambivalent sympati for fortællingernes karakterer. Overtaget og omformuleret i direkte relation til *Lykke-Per* som den "dobbelttydige Synsmaade" af Lauridsen i hendes artikel fra 1946 (s. 23), en "doppelthed i selve Per-skikkelsen" af Klaus P. Mortensen i *Ironi og Utopi. En bog om Henrik Pontoppidan* fra 1982 (s. 186-187) eller mere generelt for forfatterskabet som Pontoppidans "uforlignelige evne til at fremstille en sag fra flere

³ Artiklen optræder også i min artikelbaserede ph.d.-afhandling *Fiktionalitet og videnskab i et historisk perspektiv: Studier af Eilschov, Ørsted, Pontoppidan og Lollike* (Aarhus Universitet, 2024). Den bygger desuden videre på et enkelt kapitel i mit uudgivne speciale *Pedanter, troldmænd og verdenserobrere: Om portrættering af videnskabsfolk i Ludvig Holbergs, Adam Oehlenschlägers og Henrik Pontoppidans forfatterskaber* (Aarhus Universitet, 2022), der undersøgte repræsentationen af videnskabsfolk i Holbergs, Oehlenschlägers og Pontoppidans forfatterskaber. Dele af artiklen trækker derfor på perspektiver og formuleringer fra specialet, og hele artiklen er med få afvigelser identisk med artiklen i afhandlingen.

⁴ Videnskabshistoriker Michael Wagner har i et kapitel af tredje bind af *Dansk naturvidenskabs historie* (2006, bd. 3, s. 273) argumenteret for, at skønlitterære værker som eksempelvis *Lykke-Per* skal forstås som udstillende "ambivalensen i den moderne tekniske fremskridtsfortælling og synet på den heltmodige foregangsmand for moderniteten, ingeniøren". Wagners analyse af *Lykke-Per* fylder dog blot et par linjer og udfolder ikke som i denne artikel de forskellige faser i romanen, hvor Per har vidt forskellige forståelser af videnskab og sig selv som videnskabsmand.

sider” af Steen Beck i *Pontoppidans store romaner* (2022, s. 8). Ligesom tvesynet altså har dannet ramme om forståelsen af forfatterskabet, mener jeg, at tvesynet – i denne artikel forstået i forlængelse af Andersen som Pontoppidans intentionelle fremskrivning af en ambivalent sympati for fortællingernes karakterer – er et centralt begreb til at forklare Pontoppidans forståelse af videnskab og videnskabsfolk.

Modsat Andersen er min anden hovedpointe, at man ikke kan forstå Per som udviklende sig fra feriestudent til magister for at ende som naturforsker. Jeg vil derimod argumentere for, at de tre faser i Pers forhold til videnskab og til det at være videnskabsmand er, at han går fra (1) ingeniørstuderende med en verdenserobrermentalitet til at (2) minde om en romantisk naturforsker for til sidst at blive (3) en eksistentielistisk orienteret eneboer. Alle tre faser afspejler en bestemt forståelse af videnskab og videnskabsmanden, hvor man ikke kan destillere en enkelt fase som værende den mest centrale. Hovedpointen i Pontoppidans skildring af videnskab og videnskabsfolk er nemlig mere generelt at etablere figurer og forestillingsverdner, der senere afmonteres. Per kan – ligesom biblioteksassistenten i *Den gamle Adam*, filologen i *Højsang* og zoologen i *Det ideale Hjem* – ikke få sin egen rolle i den moderne fremskridtsfortælling til at passe med sine eksistentielle vilkår. Der er dog ikke tale om en blank afvisning af den ”moderne Videnskab”, men en fremstilling af karakterer, der repræsenterer forskellige perspektiver på denne problemstilling. Det er denne bevægelse mellem etablering og afmontering, der er drivkraften i Pontoppidans skildring af videnskab og videnskabsfolk.

For at argumentere for tvesynet i Pontoppidans skildring af videnskab og videnskabsfolk vil jeg koncentrere min læsning om tre scener i *Lykke-Per*. Jeg vil argumentere for, at man i de tre scener først ser Per som verdenserobrende ingeniørstuderende, derefter anende naturromantiker og til sidst som eksistentielistisk eneboer. Formålet med artiklen er at vise en kompleksitet i Pontoppidans forståelse af videnskab og videnskabsfolk, som ikke

tidligere er blevet beskrevet, ved at argumentere for, at det tvesyn, som har været centralt i beskrivelsen af Pontoppidans forfatter-skab siden Vilhelm Andersen, også gør sig gældende for Pontoppidans fremstilling af videnskab og videnskabsfolk. Artiklen er dermed en revision af Andersens beskrivelse af Pontoppidans fremstilling af Per som videnskabsmand.

Den verdensrobrende ingeniørstuderende

Lykke-Per er som nævnt et romanværk om præstesønnen Peter Andreas Sidenius, der i trods mod faderens konservative pietisme flytter til København for at studere på Den Polytekniske Læreanstalt.⁵ I denne første del af romanen bliver Pers forhold til det at være videnskabsmand særligt tydeligt i hans oplevelser af at studere til ingeniør. Da Per ankommer til København, må han nemlig konstatere, at ingeniører slet ikke er eventyrlystne verdensrobberer som ham selv, men hvad han opfatter som pedantiske mumier:

Han havde forestillet sig den [Polytekniske Læreanstalt] som en Art Tempel, et højtideligt Tankeværksted, hvor den frigjorte Menneskeheds Fremtidslykke og Velfærd smededes under Aandens Lyn og Torden, – og han fandt en grim og uanselig Bygning i Skyggen af en gammel Bispegaard og heri en Samling mørke og triste, af Tobak og Smørrebrødslugt gennemtrængte Rum, hvor en Del unge Mennesker stod bøjet over smaa, papirbeklædte Borde, mens andre sad med lange Piber og læste i Kollegiehefter

⁵ Skønt flere dele af Pers historie er direkte sammenlignelige med Pontoppidans egen, så har Flemming Behrendt i *Livsrusen* fra 2019 afvist den biografiske læsning af *Lykke-Per*. Særligt faderopgøret opfatter Behrendt på baggrund af samtidige breve som "ren fiktion" (s. 234) – delvist skabt af Pontoppidan selv i sine senere selvbiografiske værker. Behrendts argument understøttes af Pontoppidans tidligere nævnte interview i *Politiken*, 19. december 1905, hvor Pontoppidan tydeligt proklamerer: "naar man har opfattet den [*Lykke-Per*] som en Slags maskeret Selvbiografi, er dette ganske hen i Vejret."

eller i Smug spillede Kort. Han havde tænkt sig sine tilkommende Lærere som ildfulde Forkyndere af Naturvidenskabens hellige Evangelier, og han traf i Foredrags-salene nogle gamle, hentørrede Skolemesterskikkelser, der ikke var synderlig forskellige fra dem, han netop havde taget Afsked med paa Skolen derhjemme. En af dem, en fuldkommen Mumie, hvis Stemme under Forelæsningen hvert Øjeblik blev borte og maatte klares med en Slurk af en medbragt Medicinflaske, underviste endnu paa Erindringer fra Hans Christian Ørsteds Dage. En anden – Professor Sandrup, Læreren i de egentlige Ingeniørfag – gik med hvidt Slips og lignede mest en teologisk Kandidat eller Præst. Han nød et vist Ry for teoretisk Viden men var en Pedant, der i pædagogisk Samvittighedsfuldhed havde udarbejdet lange, videnskabelig formede Beskrivelser af selv de simpleste Redskaber som Økse og Trillebør og fordrede dem ordret gengivet til Eksamen.

Fra alle Sider modtog Per den Belæring, at en duelig Ingeniør slet ikke (i hvert Fald ikke længere) var en saadan stolt, verdensomflakkende Eventyrhelt, som han havde foregøglet sig, men blot et almindeligt Kontormenneske, en samvittighedsfuld Regnemaskine, et levende Tabelværk lænket til et Tegnebræt. (Pontoppidan, 1949, bd. 1, s. 36-37)

Per kan slet ikke affinde sig med dette, da han mener, at han er født med "Herskerblod i sine Aarer" (bd. 1, s. 39). Han ser sig nemlig – med det, der allerede fra begyndelsen af romanen har en underliggende ironisk tone – som "en Kongesøn" (bd. 1, s. 46). I kontrast til underviserne på Den Polytekniske Lærestanstalt er han "Morgenvækkeren og Banebryderen i dette dorske Samfund af tykblodede Præste- og Degnesønner" (bd. 1, s. 114). Derfor begynder Per i denne periode af sit liv at planlægge et stort fjordreguleringsprojekt gennem Jylland, der senere bliver til bogen *Fremtidsstaten*. I denne bog præsenterer Per et natursyn, der står i kontrast til det, Per opfatter som den daværende kulturkritiks

natursyn – i *Lykke-Per* repræsenteret ved Dr. Nathan, der er et billede på Pontoppidans samtidige, Georg Brandes.⁶ Kulturkritikerne har ifølge Per ingen forståelse for industrialiseringens rolle i det moderne fremskridt og blæser blot "Sæbebobler til Forlystelse for Poeter og andre Umyndige" (bd. 1, s. 215). Per forstår derimod naturen som "Arbejdskraft" og vil gøre "alle disse spildte Hestekræfter nyttige for Samfundet" ved at:

[...] sprede dem ved Ledninger ud over Landet, fordele dem til de jyske Byer, ja føre dem ind i ethvert Hjem, saa at f. Eks. en Sypige i Holstebro kunde holde sin Maskine igang eller en Moder i Viborg lade sit Barns Vugge træde af Vesterhavets Bølger. (bd. 1, s. 216)

Industrialiseringens omformning af naturen for at udnytte dens ressourcer er ifølge Per det endelige opgør med det, som han forstår som guldalderdrømmen. Et opgør, som Per altså på ingen måde ser ført igennem i sin samtids kulturkritik (bd. 1, s. 222).

I denne første fase af Pers liv fremviser Pontoppidan den unge ingeniørstuderende som en teknologioptimistisk verdens-erobrer i modsætning til læreanstaltens undervisere. Når en af underviserne for Per ligner "en teologisk Kandidat eller Præst", og det er væsentligt at udpege læreanstaltens placering "i Skyggen af en gammel Bispegaard", så er det en understregning af modsætningsforholdet mellem på den ene side Pers præsteslægt og på den anden side Pers ambition om at indplacere ingeniøren i en forestilling om figures "naturlige Førerstilling i Nutidens Kulturkamp", som Pers senere forlovede Jakobe Salomon formulerer det (bd. 1, s. 151). Selvom Per på denne måde ønsker at

⁶ Flemming Behrendt har i *Livsrusen* (2019) fremlagt Pontoppidans og Brandes' personlige brevvæksling om netop Nathan som en afbildning af Brandes, hvori Behrendt refererer til Pontoppidans brev til Brandes fra 5. juli 1902, hvor Pontoppidan skriver: "Det vilde jo være Skaberi af mig at fragå, at jeg ved Skildringen af min Bogs Dr. Nathan specielt har haft Deres [Brandes'] Virksomhed i Tankerne". Se Henrik Pontoppidan til Georg Brandes, 5. juli 1902, www.HenrikPontoppidan.dk/text/kilder/breve/brandes_georg/1902_07_05.html.

indtage en ny rolle i samfundet til forskel fra sin slægt, så bliver han nemlig gennem hele sit liv konstant mindet om sit ophav. Som Klaus P. Mortensen skriver i *Ironi og utopi* fra 1984, er "den episke grundformel" i *Lykke-Per* "den bagvedliggende dialektik mellem det trodsige jeg og det ophav, som ikke lader sig fornægte" (s. 152). Per er med efternavnet Sidenius brændemærket – ligesom Pontoppidan selv – med et "stykke Degnelatin", der minder omverdenen om hans slægt. Helga Vang Lauridsen (1946) beskriver det som, at Per er "bundet af sine Forudsætninger, baade Slægtsarven og Opdragelsen: 'Sideniusblodet', som han kalder det" (s. 26).

Det er denne modsætning mellem Pers teknologioptimistiske verdenserobrermentalitet og pietistiske slægtsarv, der er drivkraften i den første del af romanen. Per vil som en Erasmus Montanus slet ikke være ved sin familie, men finder sig som ingeniørstuderende heller aldrig til rette i den moderne fremskridtsfortælling. Ud af denne konstante strid i Per vokser en ny naturopfattelse, som bliver baggrund for en omvendning i Pers liv, der knytter ham tættere til sit ophav.

Den anende naturromantikers kritik af ingeniøren

Den teknologioptimistiske verdenserobrermentalitet bliver nemlig langt fra gennemgående i værket. I stedet begynder Per at stille spørgsmål ved ingeniørens positive betydning for samfundsudviklingen. Dette bliver tydeligt i Pers rejse til Schweiz, hvor han under en gåtur i alperne begynder at fornemme et epistemologisk skifte i sin opfattelse af naturen.

Han havde siddet i sin Nyboders-Bagstue og studeret den paa sine Generalstabskort og respektløs gjort den til et Bytte for sin Skabertrang. Den havde bare været nogle Sten- og Jordmasser, der skulde udnyttes. Ved Synet af en Mark var hans Tanker straks begyndt at tumle med Nivel-lerinstrument og Baandmaal; og han havde aldrig kunnet sidde ved Vinduet i en Jernbanekupe, uden at hans Ind-

bildningskraft uafbrudt arbejdede med de Landskaber, han kørte igennem, anlagde nye Veje, udtørrede Moser, byggede Broer og gravede Kanaler.

Nu var det heller ikke netop Farve- og Linjevirkningerne, der gjorde Indtryk paa ham her. Det var Storheden, Aanden, Mystiken i Naturen, for hvilken Uroen i hans Sind nu havde gjort ham modtagelig. Det var Massernes umaadelige Udstrækning, det var Formernes Vælde og den evighedsdybe Stilhed rundtom, der fremkaldte Følelser og Stemninger hos ham, som var ham nye og forunderlige. (bd. 1, s. 246-247)

I mødet med de schweiziske alper begynder Per altså at få en forståelse for en epistemologisk pointe om "Storheden, Aanden, Mystiken i Naturen," der fører til en større interesse for filosofi, æstetik og teologi end ingeniørvidenskab (bd. 1, s. 252). En epistemologisk pointe, som oftest associeres med det tidlige 1800-tals videnskabsfolk og digtere. I dansk sammenhæng særligt Carsten Hauch (1790-1872) og Hans Christian Ørsted (1777-1851), hvor Hauchs tidlige programdigt "Naturforskeren" fra 1819 er et centralt eksempel på ambitionen blandt datidens videnskabsfolk om at indskrive naturforskeren som del af den romantiske nyorientering af naturopfattelsen.

Dette epistemologiske skifte hos Per fra det teknologioptimistiske til det romantiske natursyn begynder i alperne, men bliver, som pointeret af flere litteraturforskere, først for alvor Per bevidst, da hans forældre dør. Det er nemlig, da forældrene dør, at Per forlader sine teknologioptimistiske ambitioner og dermed det natursyn, som første del af romanen kredser om. Helga Vang Lauridsen (1946) formulerer det, som at faderens død er "det første alvorlige stød", mens moderens død er "det endelige Omslag" (s. 26). Vilhelm Andersen (1917) peger ligeledes på moderens død som den "Angst for Tilværelsens Isøde", der sætter Pers religiøse bevægelse i gang (s. 117). Men selvom Per først bliver denne bevægelse bevidst ved sine forældres død, og da han

efterfølgende i Jylland gifter sig med den grundtvigianske præstedatter Inger, så har Kristian Kjær i artiklen "En fortolkning af Henrik Pontoppidans 'Lykke-Per'" fra 1968 en pointe med, at det for læseren opfattes som "en triviel sandhed" på dette tidspunkt i fortællingen (s. 207). Kjærs pointe er, at når hele fortællingen er centreret om det for Per umulige i at løsrive sig fra sit ophav, så er flere scener – specielt, kan man tilføje, når det kommer til Pers egen selvforståelse som teknologioptimistisk verdenserobrere – nærmest komiske.

Pontoppidan fremstiller altså en videnskabsmand, der omvendes fra at være modernitetens forkæmper til at blive naturromantiker. Det er tydeligt, at der er en modstilling mellem ingeniøren og naturromantikeren, men der er i værket ikke en tydelig morale i forhold til, hvilken epistemologi eller videnskabelig figur, der fortjener størst sympati – tværtimod fremstilles begge synspunkter med en konstant ironisk tone. Det er altså fremvisningen af de konfliktpunkter, der i slutningen af 1800-tallet ifølge Pontoppidan kunne opstå hos videnskabsfolk i forholdet mellem teknologioptimisme og naturromantik.

Den eksistentiale eneboers kritik af naturromantikeren

Romanen bliver dog ikke ved denne konflikt, da Per aldrig finder ro i naturromantikken, hvilket får konsekvenser for Pontoppidans skildring af Pers relation til videnskaben. Dette bliver tydeligt i Pers opgør med sin svigerfar, grundtvigianeren Blomberg, som får den konsekvens, at Per flytter fra sin kone og sine børn til en eneboertilværelse i Vestjylland. Per kan ikke finde sig til rette med den blombergske teologis slør for, hvad Per opfatter som menneskelivets egentlige vilkår:

[...] en saadan fortrøstningsfuld Tillid havde han ikke længer, hverken til Himlen eller til Jorden. Med Verdens Børn vilde han ingen Forligelse, og mellem Kristne hørte han heller ikke hjemme. Og allermindst kunde han vende tilbage til den blombergske Uskyldighedstilstand og som

et Barn – uden Svimmelhed – plukke Blomster paa Randen
af Afgrunden, ufølsom for Dybets dæmonisk dragende
Magt. (bd. 2, s. 237)

Det er blandt andet præsten Fjaltring, der lærer Per om de eksistentielle vilkårs omkalfatrende betydning for menneskelivet og dermed Pers forhold til det at være videnskabsmand. Flere litteraturforskere har påpeget lighedspunkter mellem Fjaltring og Søren Kierkegaard, idet Fjaltring, som Flemming Behrendt skriver i *Livsrusen* (2019), reagerer mod Pers svigerfar Blomberg "som Kierkegaard reagerede mod Grundtvig" (s. 379). Frem for at pege på det troende fællesskab og historien som den meningsgivende instans for menneskelivet, som N.F.S. Grundtvig (1783-1872) havde argumenteret for i løbet af 1800-tallet, understreger Søren Kierkegaard (1813-55) fortvivlelsen og det enkelte individ som udgangspunkt for troen. Fjaltring overtager en lidelsesfilosofisk afart af denne forestilling fra Kierkegaard i kontrast til grundtvigianeren Blomberg, og det er netop Fjaltring, Per henviser til over for Inger, da han beslutter sig for at forlade hende og deres børn og fuldstændigt resignerer fra sine tidligere videnskabelige ambitioner (bd. 2, s. 287-288).

I modsætning til Fjaltring er det særlige ved Per – hvilket er relevant for Pontoppidans skildring af videnskabens betydning for Per – at han af de mennesker, der perifert omgiver ham i Vestjylland, da han har forladt Inger og deres børn, opfattes som en, der synes at have fundet ro. En ung genbo, der selv lever "det hyggeligste Familjeliv med Kone og Børn" må konstatere, at "hans gudløse Genbo [Per] i al sin Ensomhed syntes lykkeligere end han" (bd. 2, s. 292). En lykke, som Per over for sin genbo selv forklarer, ikke med reference til ingeniørvidenskabens førerstilling i samfundsudviklingen eller en naturromantisk anelse af en anden natur, men med at "den højeste Menneskelykke" er: "at blive sig sit eget Selv fuldt og klart og bevidst" – en bevidsthed, som Per netop aldrig fandt hverken som ingeniørstuderende eller naturromantiker (bd. 2, s. 292).

Hvor de første fortolkninger af *Lykke-Per* – særligt anmeldelser – havde en negativ tolkning af Pers afsluttende livssyn, så har nyere studier i højere grad kunnet se igennem fingre med Pers brut med Inger og børnene for at påpege det positive ved et livssyn, som faktisk kan give Per ro.⁷ Dette hænger blandt andet sammen med Pontoppidans tydeliggørelse i romanen af, at Pers brut efterfølges af Ingers taknemmelighed, idet hun i et brev skriver: "Jeg forstaar dig nu helt, forstaaer, at du kun har villet mit Bedste, og jeg kan ikke takke dig nok derfor" (bd. 2, s. 298). Ligesom Jakobe i slutningen af romanen udviser dyb taknemmelighed og tydeligt over for Pers bror konstaterer: "Jeg ønsker ikke noget ugjort" (bd. 2, s. 296). Pers beslutninger er altså, som Mortensen beskriver i *Ironi og utopi* (1982), "til alle parter fordel" (s. 188), ligesom F.J. Billeskov Jansen i *Henrik Pontoppidan. Ledetråd for læsere* (1978) har pointeret, at Per trods det, der ligner meget hensynsløse valg, ikke har "knuste skæbner bag sig" (s. 100). Studier af blandt andre Jørgen Moestrup i *Pontoppidan og Nietzsche* (1967) og Børge Kristiansen i '*At blive sig selv*' og '*At være sig selv*' (2006) har desuden påpeget, hvordan Pers afsluttende livsfilosofi om "at blive sig sit eget Selv fuldt og klart og bevidst" ikke er direkte baseret på Kierkegaards eksistensfilosofi, men i sin afvisning af kristendommen som meningsgivende instans for menneskelivet i højere grad bør læses i forlængelse af den afvisning af et metafysisk gudsforhold, som man finder hos Friedrich Nietzsche (1844-1900) og Arthur Schopenhauer (1788-1860).⁸

⁷ Børge Kristiansen har i '*At blive sig selv*' og '*At være sig selv*': *En undersøgelse af identitetsfilosofien i Henrik Pontoppidans roman Lykke-Per i lyset af Luthers teologi, Schopenhauers og Nietzsches filosofi. Et bidrag til identitetsfilosofi* (2006) lavet en gennemgang af de henholdsvis negative og positive tolkninger af afslutningen på *Lykke-Per* (se s. 210-242). For uddrag af anmeldelser og senere fortolkninger af *Lykke-Per* se også *Omkring Lykke-Per*, red. Knut Ahnlund (1971).

⁸ Teologen Theis Schönning Johansen har i artiklen "Pontoppidans *Lykke-Per* i lyset af Kierkegaards teologi" (2019) dog argumenteret for, at Pers afsluttende livssyn er sammenligneligt med Kierkegaards, idet der ifølge Johansen er tydelige sammenhænge mellem Kierkegaards analyse i *Frygt og Bæven* (1843) af Abrahams trosforhold og Pers alenitlivelse i Vestjylland.

Det væsentlige for denne artikel er dog ikke at komme nærmere en bestemmelse af Pers afsluttende livssyn, men blot at konstatere, at Per i denne proces mod at blive eksistentielt orienteret eneboer netop må afvise at blive både ingeniør og naturromantiker. Altså afvise både sine videnskabelige ambitioner som det moderne fremskridts foregangsmand og sit naturromantiske natursyn mod at finde ro med sig selv.

Min hovedpointe er i forlængelse heraf, at man ikke kan forstå Pers relation til videnskaben som en udvikling, hvor det ene synspunkt nødvendigvis erstatter det andet. Pontoppidan fremviser mange forskellige aspekter af videnskabsmanden som figur og videnskabens betydning for menneskelivet, men ikke med en tydelig morale i forhold til, hvilken epistemologi eller videnskabelig figur der fortjener størst sympati. Dette er tydeliggjort i afslutningen af romanen, hvor Inger i et brev til Per kan informere om, at deres søn Hagbarth nu selv vil være ingeniør (bd. 2, s. 298). Det kan på den ene side forstås som en understregning af det individuelle ved den dannelsesproces, Per er gået igennem, og som Hagbarth nu kan gentage, men kan også på den anden side forstås som en understregning af, at romanen ikke peger på en total afvisning af ingeniørvidenskaben. Hvorvidt det er det ene eller det andet, der er pointen, giver Pontoppidan ikke svar på i romanen. *Lykke-Per* er således ikke en manual, der giver svar på, om man kan leve et meningsfuldt liv ved at dyrke videnskaberne. *Lykke-Per* er derimod netop *en roman*, der opstiller og diskuterer forskellige mulige aspekter af de konfliktpunkter, der for Pontoppidan har været centrale forestillinger om videnskab og videnskabsfolk under industrialiseringen af Danmark i slutningen af 1800-tallet.

Pontoppidans tvesyn på videnskab og videnskabsfolk i litteraturhistorisk kontekst

I denne artikel har jeg sat fokus på et aspekt ved Henrik Pontoppidans forfatterskab, som ikke tidligere er blevet pointeret: Pontoppidans tvesyn på videnskab og videnskabsfolk. Det centrale i

Pontoppidans tvesyn på videnskab og videnskabsfolk er at etablere figurer og forestillingsverdner, der senere afmonteres. Dette ses i *Lykke-Per* ved, at selvom Per både er verdenserobrende ingeniørstuderende, anende naturromantiker og eksistentialistisk eneboer, så er det netop ikke en blank afvisning af videnskaben, idet romanen ikke lader sig kondensere til ét bestemt synspunkt. Som Pontoppidan beskriver det i bladet *Hver 8. Dag* i forbindelse med andenudgaven af *Lykke-Per* fra 1905, er hele pointen med at skrive romaner for ham, at budskabet netop ikke "lader sig sammenpresse til en Formel". Pontoppidan pointerer:

Hvor man er i Stand til at sige sin fulde Mening lige ud, skal man selvfølgelig ikke gaa det digteriske Sprogs, Billedtalens, Omveje. (i Ahnlund, 1971, s. 57-58)

Formålet med Pontoppidans romaner mere generelt er altså ikke at fremlægge en bestemt position, men gennem *det digteriske sprogs omveje* at fremvise en flerhed af forestillinger om eksempelvis videnskab og videnskabsfolk, som Pontoppidan har opfattet som betydningsfulde under industrialiseringen af Danmark i sidste halvdel af 1800-tallet – i denne artikel beskrevet som et tvesyn på videnskab og videnskabsfolk.

Som nævnt er *Lykke-Per* netop heller ikke den eneste roman, hvor Pontoppidan etablerer og diskuterer forestillinger om videnskab og videnskabsfolk med udgangspunkt i et tvesyn. Mest centralt står tre mindre romaner, som Pontoppidan udgav henholdsvis lige inden og samtidig med udgivelsen af *Lykke-Per*. I *Højsang* (1896) minder den unavngivne filolog tydeligt om den unge Per og dennes afvisning af kristendommen (s. 94-96, 114). I romanen *Det ideale Hjem* (1900) minder hovedpersonen Adam ligeledes om Per, dog som naturromantikeren i midten af *Lykke-Per*. Til forskel fra Per er Adam udtryk for en radikal civilisationskritik, idet Adam som zoolog har overtaget sine mest radikale pointer fra Rousseau og betragter hele menneskets kultur som en fordærvelse af dets oprindelige og umiddelbare natur (s. 10-12).

Den roman, der tydeligst spejler Pers fortælling, er *Den gamle Adam* fra 1894, som altså er udgivet før *Lykke-Per*, modsat de to førnævnte, der er udgivet samtidig med. I *Den gamle Adam* er hovedplottet, at den unavngivne hovedperson, en biblioteks-assistent, gennemgår en bevægelse, der minder om Pers omvendelse i alperne mod naturromanik. Hovedpersonen er kommet til et badehotel på Fyn for efter sin læges anvisning at få ro fra sin "egen ensomme Bogorms-Tilværelse" (s. 20). Dette leder ham til en begyndende forestilling om, at han kunne være lykkeligere ved et mere ensomt liv på landet. Hovedpersonen får det opstillet som en modstilling mellem at leve et naturligt liv og at være videnskabsmand, idet han konstaterer følgende:

Og Gud véd, om ikke virkelig en saadan fredelig Sjælehyrdevirksomhed, et landligt, trygt Familieliv sammen med mit Hjertes Kære vilde være langt mere overensstemmende med min Natur, end en moderne Videnskabsmands ensomme og tankeoprivende Bibliotekstilværelse. (s. 120-121)

På tværs af de fire romaner: *Lykke-Per*, *Den gamle Adam*, *Højsang* og *Det ideale Hjem*, tegner der sig et generelt billede af Pontoppidans skildring af videnskab og videnskabsfolk. Der er ingen af videnskabsfolkene, der kan få deres egen rolle i den moderne fremskridtsfortælling til at passe med deres eksistentielle vilkår. Romanerne præsenterer forskellige perspektiver på dette problem. Det centrale er, at der som nævnt ikke er tale om en blank afvisning af den "moderne Videnskab" eller videnskabsmanden som figur. Pontoppidan bruger god plads på at beskrive, hvad der driver en ung ingeniørstuderende som Per og en zoolog som Adam, der til tider synes at have regnet tilværelsen ud for senere at få afmonteret denne forestilling. Det er denne bevægelse fra etablering til afmontering, som er drivkraften i Pontoppidans skildring af videnskab og videnskabsfolk.

Med sine romaner skriver Pontoppidan sig dermed ind i en tradition i dansk litteratur for at bruge litteratur til at etablere og diskutere forestillinger om videnskab og videnskabsfolk. En tradition, hvor Pontoppidan på et overordnet niveau gør noget nyt.⁹ De to hovedemner i relation til skildringen af videnskab og videnskabsfolk før Pontoppidan, i oplysningstidens og romantikkens danske litteratur, kan man nemlig tydeliggøre med begreberne *moral* og *epistemologi*. Når Ludvig Holberg i sine komedier fra den tidlige oplysningstid skildrer lærde og filosoffer, så er et af de mest centrale omdrejningspunkter for Holberg at skildre en *moralsk* brist ved lærde: Lærde ved meget, men opfører sig pedantisk.¹⁰ Med romantikken bliver denne moralske pointe mere underordnet i et forfatterskab som Carsten Hauchs, hvor digtningen bruges til at etablere naturforskerens nye *epistemologiske* udgangspunkt i romantikken: Naturforskere kan ane en dybere

⁹ Ofte sættes det "nye" ved Pontoppidans *Lykke-Per* i relation til Adam Oehenschlägers "Aladdin, eller den forunderlige Lampe" (1805) og H.C. Andersens *Lykke-Peer* (1870), som Pontoppidan igennem hele værket refererer til helt eksplicit. Se som eksempel Antje Petersen-Weiners artikel fra 1987 om Pontoppidans genforhandling af Aladdinmotivet i *Lykke-Per* "Aladdin's Shadow: On Henrik Pontoppidan's *Lykke-Per*". Ligeledes har særligt i samtidige anmeldelser Frederik Paludan-Müllers *Adam Homo* (1842-49) og Meir Aron Goldschmidts *Hjemløs* (1853-57) været centrale referencepunkter. Se som eksempel Vilhelm Andersens anmeldelse af andenudgaven af *Lykke-Per* i *Politiken*, 26. december 1905. I relation til Pontoppidans portrættering af Per som ingeniør har tidligere studier som Jørgen Johansen og Arne Jakobsens *Fremskridtets frontløber. Ingeniøren i dansk litteratur* (1992) og Michael F. Wagners *Ingeniøren som helt. Polyteknisk dannelse i den litterære offentlighed 1850-1920* (2006) ligeledes fremhævet bl.a. forbilledet i Vilhelm Topsøes beskrivelse af en baneingeniør i *Jason med det gyldne Skind* (1875).

¹⁰ Se eksempelvis – for at nævne bare tre af Ludvig Holbergs komedier – den frembrusende pedant Erasmus i *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg* (1731), den mere underspillede men stadig pedantiske Tychonius i *Jacob von Tyboe eller Den stortalende Soldat* (1725) eller den verdensfjerne Cosmoligoreus i *Philosophus udi egen Indbildning* (1754). I en anmeldelse i *Svenska Dagbladet* fra 1920 af den svenske oversættelse af *Lykke-Per* nævner litteraturhistorikeren Göran Landblad ligeledes en sammenhæng mellem Pontoppidans *Lykke-Per* og Holbergs *Erasmus Montanus* (se Ahnlund, 1971, s. 161).

sammenhæng i naturen.¹¹ I Pontoppidans romaner kommer endnu et lag i denne skildring: *eksistens*. I *Lykke-Per* handler det ikke blot om, hvordan Per bør opføre sig eller opfatte naturen, men om forholdet mellem videnskab og Pers *eksistentielle* vilkår.

Dette fokus på forholdet mellem videnskab og eksistens i Pontoppidans romaner trækker tydelige tråde til Kierkegaard, som Pontoppidan havde læst værker af og om, før han skrev *Lykke-Per*.¹² Som Kierkegaard skriver i sin journal i 1846, er hovedindvendingen mod "Naturvidenskaberne", at "en iagttagende Naturforsker" ikke er "dialektisk i sin dybeste Grund", hvilket for Kierkegaard er "den rædsomste Maade at leve paa: at fortrylle og forbause hele Verden ved sine Opdagelser og Sindrighed og saa ikke forstaa sig selv" (2003, s. 73-74). Et syn på videnskaberne, som Georg Brandes uforstående over for synspunktet i sin bog *Søren Kierkegaard. En kritisk Fremstilling i Grundrids* fra 1877 – en bog, Pontoppidan ifølge Behrendt (2019, s. 315) har kendt til – beskriver med udgangspunkt i en lignende journaloptegnelse som Kierkegaards "obscurantistiske Uvillie mod Naturvidenskaben" (Brandes, 1877, s. 210). I forlængelse heraf tydeliggør Pontoppidan i sine romaner et perspektiv på forholdet mellem videnskab og *eksistens* som hovedemne for skildringen af videnskab og videnskabsfolk i dansk litteratur. Dette fokus på forholdet mellem videnskab og eksistens som supplement til Holbergs og Hauchs fokus på henholdsvis moral og epistemologi er ifølge min overbevisning et af Pontoppidans væsentligste bidrag til dansk litteraturs historie.

¹¹ Se eksempelvis Carsten Hauchs debutdigt "Forskeren" fra 1814 og særligt det tidligere nævnte digt "Naturforskeren" fra 1819. I litteraturhistoriker Marie Louise Svanes kapitel om Hauch i første bind af *Dansk litteraturs historie* nævner hun, at Hauchs roman *Robert Fulton* (1853) er den første ingeniørroman i Danmark, og at Hauchs forfatterskab på denne måde står i relation til Pontoppidans.

¹² For overblik over Pontoppidans studier af Kierkegaard se Theis Schønning Johansens artikel "Pontoppidans *Lykke-Per* i lyset af Kierkegaards teologi" (2019).

Referencer

- Ahnlund, K. (red.). (1971). *Omkring Lykke-Per*. Hans.
- Andersen, H.C. (1870). *Lykke-Peer*. C.A. Reitzel.
- Andersen, V. (1905, 26. december). Lykke-Per [Anmeldelse af andenudgaven af *Lykke-Per*]. *Politiken* (s. 4-7).
- Andersen, V. (1917). *Henrik Pontoppidan*. Gyldendal.
- Beck, S. (2022). *Pontoppidans store romaner*. U Press.
- Behrendt, F. (1964). *Henrik Pontoppidans omarbejdelser* [speciale, online på henrikpontoppidan.dk].
- Behrendt, F. (2019). *Livsrusen. En bog om Henrik Pontoppidan*. Gad.
- Brandes, G. (1877). *Søren Kierkegaard. En kritisk Fremstilling i Grundrids*. Gyldendal.
- Goldschmidt, M.A. (1853-57). *Hjemløs*. Gyldendal.
- Hauch, C. (1814). Forskeren. I C. Molbech (red.), *Athene* 3 (s. 253-259). Gyldendal.
- Hauch, C. (1819). Naturforskeren. I C. Hauch (red.), *Iris* (s. 122-124). B. Brännich.
- Hauch, C. (1853). *Robert Fulton*. C.A. Reitzel.
- Holberg, L. (1725). *Jacob von Tyboe eller Den stortalende Soldat. I Comoedier sammenskrevene for den nye oprettede Danske Skue-Plads* 3.
- Holberg, L. (1731). *Erasmus Montanus eller Rasmus Berg*. I *Den Danske Skue-Plads* 5.
- Holberg, L. (1754). *Philosophus udi egen Indbildning*. I *Den Danske Skueplads* 7.
- Jansen, F.J.B. (1978). *Henrik Pontoppidan. Ledetråd for læsere*. Nordisk Bogforlag.
- Johansen, T.S. (2019). Pontoppidans *Lykke-Per* i lyset af Kierkegaards teologi. *Dansk Teologisk Tidsskrift*, 82, 76-92. <https://doi.org/10.7146/dtt.v82i1-2.118577>
- Johansen, J., & Jakobsen, A. (1992). *Fremskridtets frontløber. Ingeniøren i dansk litteratur*. Teknisk Forlag.
- Kierkegaard, S. (1843). *Frygt og Bæven*. C.A. Reitzel.
- Kierkegaard, S. (2003). *Journalen NB, 1846-1847*. I N.J. Cappelørn, J. Garff, J. Knudsen, J. Kondrup & A. McKinnon (red.),

- Søren Kierkegaards Skrifter (bd. 20, s. 6-129). Søren Kierkegaard Forskningscenteret. Gad.
- Kjær, K. (1968). En fortolkning af Henrik Pontoppidans "Lykke-Per". I G. Albeck, H. Andersen, J. Budtz-Jørgensen, K. Kjær & C. Ludvigsen (red.), *Festskrift til Jens Kruuse* (s. 203-221). Aarhus Universitetsforlag.
- Kristiansen, B. (2006). 'At blive sig selv' og 'At være sig selv': En undersøgelse af identitetsfilosofien i Henrik Pontoppidans roman *Lykke-Per i lyset af Luthers teologi, Schopenhauers og Nietzsches filosofi. Et bidrag til identitetsfilosofi*. Multivers.
- Lauridsen, H.V. (1946). Henrik Pontoppidan: *Lykke-Per*. I L. Alster (red.), *Danske Samfundsromaner* (s. 21-33). J.H. Schultz.
- Moestrup, J. (1967). *Pontoppidan og Nietzsche: Idésammenhæng og idékonsekvens i perioden omkring Lykke-Per* [speciale, online på henrikpontoppidan.dk].
- Mortensen, K.P. (1982). *Ironi og utopi. En bog om Henrik Pontoppidan*. Gyldendal.
- Oehlenschläger, A. (1805). *Aladdin, eller den forunderlige Lampe*. I *Poetiske Skrifter* (bd. 2, s. 61-379). J.H. Schubothe.
- Paludan-Müller, F. (1842-49). *Adam Homo*. C.A. Reitzels Forlag.
- Petersen-Weiner, A. (1987). Aladdin's Shadow: On Henrik Pontoppidan's *Lykke-Per*. *Scandinavian Studies*, 59, 28-45. <https://www.jstor.org/stable/40918825>
- Pold, V.N. (2022). *Pedanter, troldmænd og verdenserobrere. Om portrætteringen af videnskabsfolk i Ludvig Holbergs, Adam Oehlenschlägers og Henrik Pontoppidans forfatterskaber* [upubliceret speciale]. Aarhus Universitet.
- Pold, V.N. (2024). *Fiktionalitet og videnskab i et historisk perspektiv. Studier af Eilschov, Ørsted, Pontoppidan og Lollike* [ph.d.-afhandling]. Aarhus Universitet.
- Pontoppidan, H. (1894). *Den gamle Adam*. P.G. Philipsens Forlag.
- Pontoppidan, H. (1896). *Højsang*. Det Schuboteske Forlag.
- Pontoppidan, H. (1898). *Det forjættede Land*. Det Nordiske Forlag.
- Pontoppidan, H. (1900). *Det ideale Hjem*. Jydsk Forlags-Forretning.

- Pontoppidan, H. (1902, 5. juli). Henrik Pontoppidan til Georg Brandes [Brev]. I Georg Brandes-arkivet på Det Kongelige Bibliotek. www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/breve/brandes_georg/1902_07_05.html
- Pontoppidan, H. (1905, 19. december). Henrik Pontoppidan om Lykke-Per [Interview]. *Politiken* (s. 4).
- Pontoppidan, H. (1917). *De Dødes Rige*. Gyldendal.
- Pontoppidan, H. (1949). *Lykke-Per* (bd. 1-2). Gyldendal.
- Svane, M.L. (2008). En anfægtet romantiker – Carsten Hauch. I K.P. Mortensen & M. Schack (red.), *Dansk litteraturs historie* (bd. 2, s. 142-168). Gyldendal.
- Topsøe, V. (1875). *Jason med det gyldne Skind*. Gyldendal.
- Wagner, M.F. (2000). Ingeniøren. I P.C. Kjærgaard (red.), *Dansk naturvidenskabs historie* (bd. 3, s. 269-294). Aarhus Universitetsforlag.
- Wagner, M.F. (2006). *Ingeniøren som helt. Polyteknisk dannelse og heroisering i den litterære offentlighed 1850-1920*. Aalborg: Historiestudiet.